

BRIEVEN AAN EEN CULTUURCRITICUS

Leesexemplaar

Brieven aan een cultuurcriticus

Krijtsporen van Walter Weyns

Matthias Bunneghem
Elias Storms
Joannes Van Gestel
Gert Verschraegen
Louis Volont (red.)

P E L C K M A N S

Inhoud

- 7 **Voorwoord**
- 11 **Walter Weyns, een bibliografie**
- 13 **Was dit dan het tijdperk van de kwaliteit?**
– *Dries Claessens*
- 21 **Brengt het (socio)exposoom het BUITEN meer BINNEN?**
– *Ilse Loots*
- 35 **AI versus UI** – *Peter Thijssen*
- 43 **Dartelend** – *Pascal Gielen*
- 45 **Marcel Mauss als vredesonderzoeker** – *Jorg Kustermans*
- 51 **In de bovenbouw** – *Bea Cantillon*
- 55 **Wie? Wat? Woke? Weyns!** – *Ludo Abicht*
- 61 **Over de technologie van de naar binnen geplooid mens**
– *François Levrau*
- 71 **Samen op de fiets** – *Guido Van Heeswijck*
- 77 **Een goed gesprek** – *Gert Verschraegen*
- 85 **Over gestolde gedachten, notities en meervoudigheid**
– *Elias Storms*
- 95 **Everything touches everything** – *Nico Dockx*
- 97 **Didactisch feralisme** – *Joannes Van Gestel*
- 105 **Wereldverandering als existentiële opdracht**
– *Herbert De Vriese*
- 115 **Religie en digitalisering** – *Walter Van Herck*
- 121 **Het sociale en het afgrijselijke** – *Antoon Vandevelde*
- 131 **Van Weber tot Weyns** – *Herman Simissen*

- 137 **Pan-sociologie** – *Rudi Laermans*
- 145 **De sociologische verbeelding in het werk van James Baldwin en Édouard Louis** – *Robin Vandevoordt*
- 155 **Tussentijd** – *Louis Volont*
- 163 **Plaatsen met individuele essenties** – *Paul Cortois*
- 171 **Uitgelezen** – *Matthias Bunneghem*
- 185 **Hulde aan een enigma** – *Eddy Strauven*
- 195 **De redacteurs**

Voorwoord

Tijdperken zijn ruwe tijdsaanduidingen in geschiedenisboeken. Ze bakenen grootheden af, waarvan wel ongeveer geweten is wanneer ze beginnen en eindigen, maar op een jaartje minder of meer wordt zeker niet gekeken. Het gaat erom grote, memorabele tijdsneden te kunnen aanduiden en benoemen. Het gebruik van de term moet daarom gelimiteerd blijven, zeker wanneer het begrip uitbreiding krijgt naar persoonsgebonden periodes. In de meeste gevallen is het daarom beter om het over loopbanen of carrières te hebben. Dat zijn ook tijdsaanduidingen, maar behalve voor de direct betrokkenen zijn ze van gering belang. Wanneer evenwel een monument zoals Walter Weyns, wegens het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd wordt gedwongen om afscheid te nemen van de universiteit waaraan hij decennialang zijn stempel drukte op het sociologieonderwijs, is het volkomen terecht en natuurlijk om het te hebben over een aflopend tijdperk.

We willen ons niet wagen aan een exacte berekening van het aantal studenten dat bij hem de afgelopen vijfendertig jaar college liep, maar we durven wel met zekerheid te stellen dat hij niemand onberoerd heeft gelaten. Walter Weyns bezit een bijzonder onderwijskundig talent. Hij slaagt erin een hechte connectie te maken met de talrijke toehoorders in een grote aula tijdens inleidende colleges sociologie, of met de gesprekspartners waarin studenten veranderen tijdens de kleinschalige seminars en de masterclasses voor gevorderden. Ongeacht hoe complex of heterodox een sociologische theorie, een cultuurkritisch essay of eender welk ander leerstuk ook mag zijn, Walter slaagt er bijna altijd in helderheid te scheppen en bovendien een sfeer te creëren die tot discussie uitnodigt en stevast iets fris en ongedwongens blijft behouden. Het mag geen verwondering wekken dat hij als geliefd en gevierd docent zowat ieder jaar het *Gobelijntje* in ontvangst mocht nemen: een prijs die tijdens de proclamatie wordt uitgereikt aan de door studenten tot 'beste prof' verkozen docent. Zo vaak mocht hij deze prijs in ontvangst nemen dat we ons kunnen afvragen of hij zijn verzameling bronzen beeldjes intussen niet tot een levensgroot exemplaar kan laten omsmelten.

Niet alleen Walter Weyns' onderwijs is memorabel. Als scherp denker en begenadigd essayist componeerde hij eveneens een waaier aan hoogst uiteenlopende boekwerken. In tegenstelling tot menig stug handboek en het modale zouteloze wetenschappelijke onderzoeksartikel, zoals dat in een *peer reviewed journal* verschijnt, garanderen Walters zorgvuldig opgebouwde traktaten wél leesgenot. Niet alleen voor vakgenoten en studenten, maar eveneens voor de hedendaagse lezer die verlangt naar inhoudelijke verdieping in aantrekkelijke, vlot leesbare bewoordingen. Een ware zeldzaamheid binnen de sociologengemeenschap, zoals ooit een uitgever opmerkte die zich weliswaar niet aan de publicatie van een van zijn werken wilde wagen, maar wel een notitie meestuurde waaruit niet alleen bewondering, maar bijna zelfs ongeloof doorklonk. Een socioloog die op een literair verantwoorde manier kan schrijven, stel je voor!

Hoe anders dan met behulp van goedgekozen woorden, boeiende redeneringen en een zekere welluidendheid kunnen we het aflopende tijdperk van Walter Weyns als hoogleraar aan de Universiteit Antwerpen markeren? Uit besprekingen *en petit comité* bleek al snel dat we weinig moeite zouden hebben om collega's en vrienden uit de academische en kunstwereld warm te maken om een of andere bijdrage te leveren aan een boekproject. We zagen echter uitdrukkelijk en met opzet af van een klassiek *liber amicorum*. We weten immers dat Walter niet hoog oploopt met dat genre en dat is vaak ook terecht, want het levert al eens bundels op die pretenderen het resultaat te zijn van heldere inhoudelijke keuzes en vertogen, maar finaal niet overtuigen door hun te veelvormige karakter. Daarom kozen we voor een radicaal ander opzet en heeft u nu een bundeling van bijdragen in de hand die zich in hun verscheidenheid direct richten tot de kersverse emeritus, die bij ons al zo veel sporen heeft nagelaten en met wie we het gesprek onverminderd willen voortzetten. Dit is *Brieven aan een cultuurcriticus. Krijtsporen van Walter Weyns*.

In het *Van Dale Groot Woordenboek der Nederlandse Taal* wordt de notie 'brief' gedefinieerd als een op schrift gestelde boodschap aan een afwezige individuele persoon. 'Brief' komt overigens van het Latijnse *brevis*, vertaald als 'kort'. Hiermee stoten we op het precieze doel van deze bundel: het samenbrengen van korte maar krachtig geschreven persoonlijke boodschappen in de vorm van herinneringen, uitweidingen, provocaties of uitnodigingen. Het opzet van de gebundelde brieven volgt daarmee de tradities van de correspondentie tussen de grondleggers van de sociologie die haar tot wijdver-

breide discipline maakte. De kunst van het briefschrijven floreerde in de negentiende eeuw – ‘De Gouden Eeuw van de brief’ – maar werd door menig twintigste-eeuws socioloog voortgezet. Marx, Durkheim, Weber en Simmel gebruikten het *format* van de brief om ideeën en analyses te delen en te testen met collega’s, verspreid over het Europese continent. Sociologische netwerken en departementen kwamen tot stand dankzij de via brieven verspreide sociologische verbeelding. De ‘volgelingen’, navolgers en opvolgers van de grondleggers van de discipline – vaak aangeduid met het gecontesteerde begrip ‘school’ (denk aan Webers interpretatieve school, Durkheims godsdienstsociologische school, Marx’ kritische school) – institutionaliseerden tevens dankzij de communicatie per brief. Terwijl verschillende sociologen tijdens en na beide Wereldoorlogen, al dan niet acuut opgejaagd en vervolgd naar de Verenigde Staten (onder andere Hannah Arendt, Alfred Schütz, Theodor W. Adorno, Max Horkheimer) of het Verenigd Koninkrijk (onder andere Norbert Elias, Karl Mannheim, Ralf Dahrendorf) emigreerden, lieten brieven toe contact te houden met het thuisfront en droegen ze bij tot de kruisbestuiving tussen de Angelsaksische en de continentale sociale wetenschappen. Anno 2024 – andermaal een tijd van sociale, culturele en economische malaise – zijn de in dit boek gebundelde brieven derhalve een poging om de collega’s en vrienden van Walter Weyns te verbinden met een breder lezerspubliek en zodoende een blijvend intellectueel netwerk tot stand te brengen.

De brieven in dit boek combineren persoonlijke herinneringen en sociologische argumentatie. Als op zichzelf staande mini-essays beschrijven ze thema’s die zowel de schrijver als de ontvanger dierbaar zijn. Denk aan socialiteit, cultuur, onderwijs, verbeelding, tijd of technologie. Het academische terrein dat Walter Weyns’ oeuvre bestrijkt, is immers zeer breed. *Het tijdperk van de maatschappij* en *Van mensen en dingen* getuigen wellicht het beste van zijn veelzijdigheid als academicus. In het eerste onderzoekt Walter het modernistische project genaamd ‘maatschappij’, wat het denkbeeld ‘maatschappij’ impliceert en hoe dit denken steeds minder van toepassing lijkt op onze huidige samenlevingsvorm. Het tweede boek verkent ons vermogen tot socialiteit en de manier waarop mensen sociale banden ontwikkelen met niet alleen andere mensen, maar ook met de ‘dingen’ om ons heen. Het is alsof hij daarmee twee tegenovergestelde grenzen van de sociologie aftast: van de hoogste (proto)sociologische constructie ‘maatschappij’ tot het meest basale menselijke vermogen tot socialiteit.

In de periode waarin hij aan *Van mensen en dingen* schreef, tekende Walter tijdens colleges Theoretische Perspectieven – met een bordkrijtje – wel eens een ijsberg op het bord om te illustreren hoe de grote zaken waarop de sociologie zich focust, zoals structuur, cultuur, organisaties enzovoort, slechts het topje van de ijsberg zijn dat zich zichtbaar boven de waterlijn bevindt, terwijl de basis van die vormen en verhoudingen haast wordt genegeerd. Het is ook om die reden dat hij bij kunstenaars en dichters te rade ging voor deze ‘mythopoëtische verkenning’.

Als redacteurs hopen we van harte dat deze bundel mag bijdragen tot de verdere verkenning van deze kwesties en zodoende de krijtsporen van een geëerd cultuurcriticus verder worden uitgetekend.

Matthias Bunneghem • Elias Storms
Joannes Van Gestel • Gert Verschraegen • Louis Volont

Walter Weyns, een bibliografie

Monografieën

De sociologie van Jürgen Habermas, Acco, 1990.

Doctoraatsproefschrift, studie over het hoofdwerk van de Duitse socioloog en filosoof Jürgen Habermas (1929): *Theorie des kommunikativen Handelns*.

Het tijdperk van de maatschappij, Acco, 2004.

Cultuurkritiek over de instabiele en gefragmenteerde samenleving, de cultuur en het 'zelf'. In een vijftal essays wordt telkens een ander aspect van de hedendaagse 'postcultuur' onder de loep genomen. Het resultaat is een pittig en confronterend portret van onszelf en onze tijd.

Het geval Canetti, Acco, 2008.

In dit boek worden in een achttal essays alle kernthema's van de denker geïntroduceerd en in hun samenhang geduid. Canetti's obsessies vormen de rode draad: zijn virulente kritiek op de macht, zijn geluksbeleving in de massa, zijn niet-accepteren van de dood, zijn hang naar geheimen, zijn visie op de mens als een metamorfisch wezen, zijn kritiek van de twintigste eeuw, zijn taalfilosofie, zijn hoopvolle duiding van de plaats die dieren innemen in het leven van de mens, zijn kritiek op de wetenschap, zijn liefde voor de mythe en de inval en zijn verbluffende theorie van de waarheid. Gebruikmakend van tal van (auto)biografische gegevens en puttend uit de haast onuitputtelijke schat aan aantekeningen typeert Weyns Canetti in al zijn levendigheid als de schrijver die de twintigste eeuw bij de keel greep.

Klassieke sociologen en hun erfenis, LannooCampus, 2014.

Inleiding tot het sociologisch denken aan de hand van een studie van de grondleggers van de sociologie: Comte, Marx, Durkheim, Weber en Mead.

Van mensen en dingen: een verkenning van onze socialiteit, Intersentia, 2017.

Wat is socialiteit? Hoe tekent het ons als mens? Met wie of wat kunnen we sociale banden aanknopen? Die vragen dringen zich op in een wereld vol dingen waarmee we communiceren, een wereld waarin dieren rechten krijgen en rivieren rechtspersoonlijkheid. Wat betekent ‘sociaal’? In dit boek wordt deze simpele vraag onderzocht op een directe manier, door aan te knopen bij gewone ervaringen, vooral van schrijvers en dichters. Die beschikken namelijk over een sensitiviteit, die gewone stervelingen vaak missen.

Marx begrijpen: een actuele inschatting van zijn denken, Houtekiet, 2018.

Inleiding in de ontwikkeling van Marx’ denken en een kritische afweging van de actuele waarde van zijn ideeën.

Wie wat woke? Een cultuurkritische benadering van wat we (on)rechtvaardig vinden, Pelckmans, 2021.

In dit boek probeert Walter Weyns welwillend, soms ironisch, maar vooral kritisch greep te krijgen op de achtergronden en denkbeelden van de woke-cultuur en wokebeweging.

Bundels

New Public Spheres: Recontextualizing the Intellectual, (Thijssen Peter [edit.], Weyns Walter [edit.], Timmerman Chris [edit.], Mels Sara [edit.]), Ashgate, 2013.

Marktisme: kritiek op het berekenend samenleven, (Weyns Walter [red.], Estor A. [red.], Geudens S. [red.], Pelckmans, 2013.

Gedoofde kaarsen en uitslaande vlammen: de secularisatie onder de loep, (Weyns Walter [red.]), Uitgeverij Polis, 2015.

Was dit dan het tijdperk van de kwaliteit?

Dries Claessens

Dag Walter,
Beste Walter,
Dag beste Walter,

Vandaag, bijna op de dag af twintig jaar geleden, verliet ik de universiteit voor een carrière als hogeschooldocent. Eerlijk gezegd wist ik al van bij de start van mijn assistentschap in 2002 dat de wereld van het onderwijs, eerder dan die van het academisch onderzoek, voor mij de weg vooruit was. Alleen had ik toen niet gedacht dat dat ook zonder doctoraat op zak mogelijk zou zijn. De universiteit was voor mij een springplank naar een ander professioneel bestaan. En in die sprong werd ik gesterkt door het perspectief van een terugkeer naar een ‘oude liefde’, die van het sociaal werk. Het is een keuze die ik me nooit heb beklagd, maar toch denk ik wel eens met een zekere weemoed terug aan mijn eerste loopbaan jaren aan de unief, waar ik onder jouw vleugels mijn eerste stappen als assistent mocht zetten.

Ik verkeerde er in een bevoorrechte, zeg gerust ‘luxueuze’ positie. Niet alleen omdat ik mijn studies Sociaal Werk tegen betaling kon verlengen (middels lezing van een keur van boeken!), maar ook omdat ik dat binnen het kwalitatieve vertrouwenskader van jou en de collega’s aan de toenmalige UFSIA kon doen. Van de ‘mandaatassistent’ werd destijds verwacht dat die ongeveer 25% van zijn tijd bezig was met het leveren van assistentie bij onderwijs-taken. Dat betekende in mijn geval seminaries en practica begeleiden, veel papers verbeteren, voor ombudsman spelen en een enkel responsiecollege geven. Daarnaast hoorde de assistent ongeveer evenveel werktijd te besteden aan hulp bij lopende onderzoeksprojecten aan de faculteit, terwijl 50% aanstelling kon gaan naar de voorbereiding van een doctoraat. Die percentages waren (toen nog) veel meer een vuistregel dan exacte wetenschap, maar ze stonden me vooral toe om in alle ernst en rust te werken. Zo hoort het toch in een ‘kennisindustrie’, niet?

Maar alles evolueert. Zo weet jij ook dat mijn huidige les- en andere opdrachten vandaag verknipt worden in een hypergedifferentieerde 'taakbelastingstabel' waarin de cijfertjes zelfs niet meer in gehele getallen te vatten zijn ... Ze worden minutieus begroot en becijferd door managers op verschillende niveaus die er hun beroep van hebben gemaakt om de te presteren uren zo correct mogelijk te rijmen met de werkelijkheid. Een gefabriceerde en economische werkelijkheid natuurlijk, want de enveloppen- (financiering) voor het hoger onderwijs is de laatste twintig jaar gevoelig kleiner geworden, terwijl de eisen dat meestal niet zijn.

Een lespercentage wordt zo afgegrensd van een evaluatie- of begeleidingspercentage (van pakweg 3,2%), soms aangevuld met een apart ontwikkelingspercentage voor nieuw te ontwikkelen inhoud ... Het zijn dit soort enggeestige 'tayloriaanse' kwaliteitsopvattingen die ik in deze brief een laatste keer wil opwerpen. We spraken er ook vaak over tijdens onze latere ontmoetingen, meestal bij een koffie en een broodje in het Agoragebouw aan de Kleine Kauwenberg, en buiten de werktijd natuurlijk.

Maar eerst even terug naar het begin. Beste leermeester, je liet me destijds kennismaken met tal van sociologische auteurs in het brede domein van de cultuur- en maatschappijtheorie. Van de kritische theorie van Marx en zijn volgelingen (van wie ik als gediplomeerd sociaal assistent en aspirant-socioloog toen merkwaardig genoeg enkel via mijn moeder wat noties had meegekregen) tot de wereldrisicomaatschappij van Ulrich Beck. Je liet me daarbij proeven van het moderne en het laatmoderne genre. Je confronteerde me bijwijlen met moeilijk verteerbare literatuur. *La Société du Spectacle* van Guy Debord bijvoorbeeld, een werk dat ik zelfs in het Nederlands moeilijk te begrijpen vond. 'Sommige boeken moet je lezen als je ziek of – beter nog – wat koortsig bent, Dries, dan begrijp je ze soms beter', zei je dan met een monkel-lachje, op je eigenzinnige manier, bloedernstig aan de ene kant, een beetje mysterieus en met een relativiserende lach aan de andere kant. Voor mij was het al snel duidelijk dat mijn intellect op zijn limieten botste. Maar zo erg was dat dus niet.

Misschien schotelde je me daarom wel de meer hapklare hamburgers van een Amerikaans socioloog voor: *The McDonaldization of Society* van George Ritzer! Over de irrationaliteit van het rationaliseringsstreven op diverse domeinen van de samenleving. Samen met een aantal andere theoretische

ideeën die raakten aan het rationaliseringsthema (Habermas' leefwereld en systeembenadering, Webers ijzeren kooi enzovoort), vonden die vervolgens een bescheiden weerklank in de voorbereiding van een proefschrift waarin ik het streven naar kwaliteitszorg in de welzijnssector kritisch onder de loep wilde nemen. Zo belandde ik tevens onder de vleugels van collega (emeritus professor) Jef Breda. Want jij zag wel iets in de theoretische onderbouwing van mijn verhaal, maar je had minder voeling met de wereld van het sociaal werk.

In de jaren negentig was 'integrale kwaliteitszorg' de doorn in het oog van menig sociaal werker, een beetje zoals de beweging naar *new public management* en de daaraan verbonden bedrijfsmatige trends dat vandaag zijn (zoals neoliberalisering en managerialisme in de zorg). Want heeft die bedrijfseconomische injectie van de sociale sector niet eerder geleid tot kwalitatieve verschraling dan tot meer kwaliteit van de zorg? Vanuit een holistisch kwaliteitsbegrip denk ik vandaag nog steeds van wel. Jef (Breda) dacht daar destijds anders over. Hij meende dat sociaal werkers als creatieve professionals wel achterpoortjes zouden vinden. Dat ze zich hier en daar zouden moeten overgeven aan wat strategisch of ceremonieel dienstbetoon ten aanzien van een subsidiërende overheid viel natuurlijk wel te verwachten, maar hun 'discretionaire ruimte' zouden ze wel kunnen blijven benutten, zo meende hij. Als ik kijk naar de wereld van het sociaal werk vandaag durf ik dat te betwijfelen, al is mijn perspectief mogelijk wat vertekend door het feit dat ik vooral stagiairs aan het werk zie die de kneepjes van het vak misschien nog moeten leren. Toch denk ik dat de probleemstelling ook vandaag nog relevant blijft tot ver buiten de wereld van het welzijnswerk.

Kwaliteitszorg is liefde. Misschien herinner je je de werktitel van mijn toenmalige bezigheden nog. Misschien zag je me ook wat verdrinken in de grote vijver van de maatschappijtheoretische werken? Of in het moerassige gebied van de sociologie van de liefde, een heel andere literatuur toch. Daar zocht ik een authentiek kader dat kon onderbouwen dat échte kwaliteit toch vooral schuilt in intrinsieke 'liefdevolle' factoren. Geëngageerde passie voor het vak, goesting om de dingen niet alleen goed te doen, maar vooral ook de goede dingen te doen, de '*ziel van de stiel*', zoals collega Agnes Verbruggen ooit schreef in haar gelijknamige boek. Waarom staren we ons vandaag nog steeds zo blind op die enggeestige industriële rationaliteit van cliëntregi-stratiesystemen in de wereld van zorg en sociaal werk, en van tevredenheids-

enquêtes van *serviceproviders* in andere sectoren? Deels uit wantrouwen, geloof ik. Nochtans zijn professionals vertrouwensgoederen, of dat las ik toch ooit. Maar wie gelooft die mensen vandaag nog? Zeker is dat het technisch-instrumentele kwaliteitsdiscours een aantal andere waardesferen die het sociaal werk (in de brede zin van het woord) graag hooghoudt – waarderatioeneel, affectief of gewoon medemenselijk handelen – naar het achterplan heeft gedrukt. De eertijds erg waardevolle communicatieve handelingsruimte – de leefwereld – van menig sociaal dienstverlener wordt vandaag sterk gekoloniseerd door omliggende systeemeisen.

De kwaliteitsparadox – hoe meer kwaliteitszorg, hoe minder kwaliteit van zorg – berust natuurlijk op de meervoudige invulling van het begrip kwaliteit. Gaat het om conformiteit aan bepaalde productiestandaarden of om tevreden klanten? Om kwaliteit die zo goed als mogelijk of juist zo goed als nodig is? Jef Breda bracht me destijds in contact met een interessant theoretisch werk uit de wereld van de organisatiesociologie, geschreven door twee Franse auteurs, Luc Boltanski en Laurent Thévenot. Zij onderscheidden in *De la justification: les économies de la grandeur* een aantal werelden, waarin de hoger geschetste kwaliteiten telkens een andere invulling krijgen. In *le monde de l'inspiration* is echte kwaliteit bijvoorbeeld niet te vatten. *L'état de grand est ce qui échappe à la mesure*. Mooi, toch? Als we daarvoor nog eens betaald zouden krijgen! We kunnen ermee lachen, Walter, maar ik durf toch te stellen dat jij je – als soms wat eigengereide of zelfverklaarde ‘foutgeparkeerde filosoof’ – aan deze kwaliteitsopvatting hebt weten te spiegelen, ze zelfs wat naar je hand hebt kunnen zetten. Niet toevallig komt deze omschrijving uit de filosofische wereld. Maar helaas, vandaag zijn de kwaliteitsopvattingen uit *le monde industriel* de meest toonaangevende, zeker wanneer gecombineerd met het commerciële perspectief van ‘*klant is koning*’.

Dat geldt ook in de wereld die ons beiden nauw aan het hart ligt, Walter, die van het onderwijs. Kwaliteit wordt ook daar natuurlijk (meer dan ooit) ingeschreven in ECTS-fiches, studiewijzers en andere industriële formats die mettertijd een parallel leven naast de cursus zijn gaan leiden. De te onderwijzen inhouden dienen er samen met hun doelstellingen en beheersingsniveaus zorgvuldig in te worden gespecificeerd. En samen behoren ze natuurlijk mooi te accorderen met de gestelde eindcompetenties of het toetsbeleid van de opleiding. Want als dat niet het geval is, kan je wel eens een jurist op je dak krijgen. De schrik voor beroepsprocedures zit er in het hoger onderwijs goed in.

Ook de onderwijswereld is dus in de greep van planlast en een toenemend managerialisme. Onder de vlag van een ‘sombbrero-actiecomité’ werd in de sociale hogescholen al geprotesteerd tegen de uitbouw van de onderwijsbureaucratie, zoals in een Mexicaans leger: er zijn te veel officieren en te weinig soldaten. Maar er is meer aan de hand. Voorzeker is het onderwijs vandaag niet meer wat het was. Als het dat al ooit geweest is, want de kritiek erop is natuurlijk even historisch als op die van ‘de jeugd van tegenwoordig’. Maar misschien zien we hier toch ook het einde van een tijdperk. Wie op de achterflap van jouw boek *Het tijdperk van de maatschappij* uit 2004 het woord ‘maatschappij’ vervangt door ‘onderwijs’ zal een en ander toch herkenbaar vinden:

‘Het tijdperk van de maatschappij (het onderwijs) is over. Wat in de plaats komt heeft geen naam ... Namen zijn voorbehouden voor dingen met samenhang ... Wie het onoverzichtelijke, fluïde leven van vandaag nog onder één noemer zou willen brengen, gaat voorbij aan de ingrijpende ervaring die veel mensen tekent: die van onoverzichtelijkheid, instabiliteit, permanente onduidelijkheid ...’

Jazeker, het (ooit) robuuste onderwijsinstituut is aan een zekere erosie onderhevig. De klassieke (lees ook: klassikale) onderwijsstructuur krijgt concurrentie van nieuwe lesvormen en onderwijssystemen. Naast de docent en de student zijn er veel nieuwe actoren en posities bijgekomen, vooral dan in het *managerial* kader of in de zorg daarrond. Juristen en IT’ers, beleidsmedewerkers taal en organisatie, studieloopbaan-trajectbegeleiders en zorgcoördinatoren, brugfiguren, ombudsen ... Ook daar botsen pluriforme normen en kwaliteitsopvattingen. Moeten we selecteren of socialiseren in het eerste jaar? Inzetten op differentiatie en democratisch onderwijs of op excellentie door bepaalde standaarden liefst zo hoog mogelijk te houden? Meer studenten aantrekken of de aanwezigen zo snel mogelijk de weg wijzen naar het voor hen geijkte pad, mogelijk dus een andere leer- en levensroute?

In de onderwijsinstitutie van vandaag herken ik trouwens ook het post-moderne ‘tijdperk van het feest’, althans gedeeltelijk, bijvoorbeeld in de didactische vernieuwingsoperaties, aangevuurd door moderne onderwijspedagogieën en dito wetenschappers. Wat men soms ‘pretpedagogiek’ of de ‘verleuking’ van het onderwijs noemt (ik krijg jeuk van het woord alleen al), mag blijken uit de hedendaagse onderwijstrends die pleiten voor een vluch-

tige opeenvolging van frivole les- en leervormen. *The flipped classroom*. De les start dan bijvoorbeeld met een kort filmpje dat het thema op scherp zet en de studenten uit de feestroes van het weekend helpt te ontwakken. De docent knoopt daar een korte introductie aan vast of verwijst naar de betreffende pagina's in het handboek die de student toch het best thuis zelf even kan lezen. Vervolgens laat hij de studenten een prikkelende stelling formuleren die de student met zijn buddy in de klas kan bediscussiëren. Hij sluit af met een korte onlinequiz ('*neem er je smartphone maar even bij*') en evalueert tot slot de studententevredenheid over deze les.

Uitgerekend vandaag verscheen in mijn mailbox een oproep van de 'departementale werkgroep investeringen innovatief onderwijs' om suggesties te leveren omtrent zinvolle investeringen:

'Er is een stevig budget voorzien. Think big! Want wie niet waagt, die niet wint! Enkele dingen waaraan wij dachten, om jullie op weg te helpen zijn een catchbox (een draadloze microfoonbox die je als een dobbelsteen in de aula kan gooien), belevingsboxen voor bepaalde doelgroepen, VR-brillen en software om gesprekstechnieken in te oefenen of je in te leven in specifieke doelgroepen. Met deze didactische werkvormen willen we naadloos aansluiten bij de hedendaagse technologische mogelijkheden. Hierdoor kunnen we onze opleidingen beter afstemmen op de leefwereld van zowel onze huidige als toekomstige studenten en het brede werkveld.'

Ik ben niet bekend met het werk van Michel Maffesoli maar jij stelt hem in *Het tijdperk van de maatschappij* (2004, pp. 202-203) voor als postmoderne hedonist die het leven typeert als een '*maalstroom van collectieve belevingen*', waarin mensen zich '*van de ene vibrante sfeer naar de andere bewegen*', zich onderweg laten bedwelmen door de '*esthetische versmelting van beelden, muziek en dingen*' ... Is of wordt dat ook de nieuwe standaard van 'Het leven zoals het is: de klas'? Webinars en onlineopnames laten studenten vandaag al toe om lessen van ondergetekende naar hartenlust vertraagd of juist versneld af te spelen. Wat een feest! Soms bekruipt me dan ook het gevoel dat ik lesgeef in een postmoderne cinemazaal. Enkel de popcorn ontbreekt nog.

'Maar zijn klassieke hoorcolleges nog wel van deze tijd?' is een vraag die in dat opzicht steeds sterker weerklinkt in de wandelgangen. Onder studenten, maar ook in kringen van docenten. Ik mag hopen van wel ... De kwaliteit

van een inspirerend betoog of een goed verhaal staat wat mij betreft buiten kijf. Het was ook dat wat mij destijds naar de les deed gaan (toen waren er natuurlijk nog geen *catchboxes*). Paradoxaal genoeg lijken vandaag vooral economische argumenten de traditionele hoorcolleges nog overeind te houden. Klassieke kennisoverdracht (al dan niet *ex cathedra*) aan grote studentengroepen is natuurlijk betaalbaarder dan individuele coaching van de voltallige leerstof op maat van de gebruiker ...

‘Studenten leren vandaag anders dan vroeger: minder vanuit boeken, meer met of vanuit beelden’, klinkt het vaak onder nieuwe pedagogen. Dat zal wel zijn, maar betekent dat dan dat we didactisch het best maar meteen aansluiten bij hun leerstijl? Heeft het onderwijs niet veeleer de taak om te transformeren, om uit te dagen, om studenten in contact te brengen met andere leerstijlen in plaats van zich louter te conformeren aan de willen en grillen van de student-consument of de hedendaagse onderwijsindustrie? Een beperkte, of minstens wat eenzijdige kwaliteitsopvatting drukt andere kwaliteitsopvattingen naar de achtergrond of sorteert perverse effecten. Jazeker, leren mag leuk zijn en tot tevreden klanten leiden, ook in de wereld van het onderwijs. Maar in een democratische samenleving als de onze zouden meerdere kwaliteitsinvullingen toch meer naast elkaar moeten kunnen bestaan. Nu lijken ze te voeren naar een marktconforme uitvoeringspraktijk waarin geen plaats meer is voor intellectuele diepgang (bijvoorbeeld in het onderwijs) of voor ambachtelijke professionaliteit (bijvoorbeeld in het welzijnswerk). Ik ontwaar dit trouwens ook in andere werelden. Ken jij nog échte vaklui in de bouw die als meesters in het ambacht betaalbaar maatwerk leveren?

Tijdens een van onze laatste gesprekken blikten we vooruit naar wat ooit toch eens zou uitmonden in zoiets als een emeritaat. En hoe dat er in jouw geval uit zou kunnen zien. Je wierp toen op dat je misschien ‘iets met bomen’ wilde gaan doen. Ik fronste mijn wenkbrauwen, terwijl jij glimlachend genoot van het lichte vervreemdingseffect dat je had teweeggebracht. Iets met bomen? Iets esthetisch of veeleer ambachtelijk? Kwaliteit op maat van jouw emeritaat? En toen brak er brand uit in de bibliotheek in de Prinsstraat en moesten we de Agora verlaten. Gelukkig bleef de bibliotheek toch wat gevrijwaard en stierf er niet te veel intellect. De universiteit zal jou missen. Ik wens je veel kwali-tijd, Walter. En dat je die zo veel mogelijk naar eigen goeddunken mag inrichten, los van conventies, sociale druk of maatschap-

pelijke verplichtingen. Doe dus maar alsof die laatste niet bestaan. En maak er een fijn feest van!

Met kwalitatieve, maar bovenal liefdevolle groeten,

Dries

*Dries Claessens, van 2002 tot 2004 assistent theoretische sociologie van
Walter Weyns*